

УДК 811.161.2'272:112

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/31.213790>**Марія БОЙКО,***orcid.org/0000-0001-9826-7464**аспірантка кафедри української мови
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) miboiko96@gmail.com*

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОТУЖНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНІ І СВІТІ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

Статтю присвячено вивченню мовної ситуації в закладах вищої освіти Східної України. У розвідці розглянуто основні причини та шляхи підвищення комунікативної потужності української мови в Україні і світі, здійснено комплексний аналіз відповідей студентів щодо окресленої проблеми.

Увагу приділено висвітленню результатів соціологічного дослідження. Наша увага сфокусована саме на Донеччині, позаяк проблема українсько-російської двомовності для цієї частини України є актуальною й сьогодні, що спричинено історичними закономірностями заселення цього краю та, на жаль, пересічними носіями мови почасти взагалі не сприймається як проблема.

Респондентами дослідження стали студенти I–IV курсів, викладачі Донбаського державного педагогічного університету – 116 осіб, Маріупольського державного університету – 155 осіб, Горлівського інституту іноземних мов – 178 осіб, Донецького національного технічного університету – 127 осіб. Загальна кількість анкет – 576. Для досягнення поставленої мети використано такі методи: методи статистичного оброблення, емпіричні, дискурс-аналіз.

Зроблено висновок, що молодь відчуває потребу спілкуватися та популяризувати українську мову в Україні, оскільки 97% від загальної кількості опитаних підтримали цю ініціативу. Вагоме значення для подолання наслідків впливу російської мови й перспективи майбутньої зміни мовно-культурної ситуації на користь української мови має продумана державна політика в системі освіти. Усупереч офіційній статистиці, що засвідчує абсолютне переважання закладів освіти з українською мовою навчання, дійсне мовне середовище в сприйнятті мовців здебільшого є двомовним. Водночас лише за участі закладів середньої та вищої освіти можна зміцнити позиції української мови як єдиної. На наше переконання, влада повинна контролювати мовну ситуацію в країні, особливо в регіонах із домінуючою російською мовою, і сприяти поширенню української мови в усі сфери життя.

Ключові слова: українська мова, мовна ситуація, мовна політика, мовне регулювання.

Maria BOYKO,*orcid.org/0000-0001-9826-7464**Graduate Student at the Department of Ukrainian Language
Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) miboiko96@gmail.com*

PROMOTION UKRAINIAN LANGUAGE IN UKRAINE AND AT THE WORLD (BASED ON SOCIOLINGUISTIC RESEARCH)

The article is devoted to the analysis of the results of sociolinguistic survey of students of state institutions of higher education of Eastern Ukraine. The research considers the main reasons and ways to increase the communicative power of the Ukrainian language in Ukraine and in the world, a comprehensive analysis of students' answers to the outlined problem.

The paper aims at defining the position of different-age-group speakers towards Ukrainian-Russian bilingualism on the basis of the results of sociolinguistic studies and examining the changes in speakers' assessment of language prestige. A research objects a language situation in industry of education. Attention is paid to illumination of results of sociological research. Methods: the respondents of the research were I–IVth year university students, Donbass State Pedagogical University lecturers – 166 respondents, Mariupol State University – 155 respondents, Horlivka institution of Foreign languages – 178 people and Donetsk National Technical University – 127 respondents. The total number of questionnaires is 576. Statistical treatment, empirical analyses and debates have been used to achieve the goal.

The conclusion is that young people feel the need to communicate and promote the Ukrainian language in Ukraine, as 97% of respondents supported this initiative. A well-thought-out state policy in the education system is important for overcoming the consequences of the influence of the Russian language and the prospects for future changes in the linguistic and cultural situation in favor of the Ukrainian language. Contrary to official statistics, which show

the absolute predominance of educational institutions with the Ukrainian language of instruction, the real language environment in the perception of speakers is mostly bilingual. At the same time, only with the participation of secondary and higher education institutions can the position of the Ukrainian language as a single language be strengthened. In our opinion, the authorities should control the language situation in the country, especially in the regions with a dominant Russian language, and promote the spread of the Ukrainian language in all spheres of life.

Key words: Ukrainian language, language situation, language policy, language regulation.

Постановка проблеми. Зростання кількості соціолінгвістичних розвідок у європейських країнах пов'язано передусім із посиленням уваги до аналізу мовної ситуації, яка панує у визначеній державі. Очевидно, провідне завдання вітчизняних соціолінгвістів полягає в ретельному вивченні деформацій, яких пізнало мовне середовище України до й після проголошення незалежності. Зауважимо, що різні області країни вимагають неоднакових стратегій і тактик під час розроблення, упровадження мовно-культурної політики.

Потребують деталізованого аналізу не лише суспільні чинники, що пояснюють функціонування української й російської мов в Україні, а й набір психологічних аспектів, які тісно взаємопов'язані з такими поняттями, як «мовна компетенція» та «мовна поведінка» індивіда.

У наш час в Україні актуальності набуває вивчення й розв'язання проблем, пов'язаних з українсько-російським білінгвізмом, адже мовне питання є не лише лінгвістичним, а й і соціальним, політичним, культурним. Масова двомовність, деформація мовної ситуації можуть бути передумовою втрати суспільної консолідації, небезпечних процесів асиміляції, як мовної, так і національної. Саме тому дослідження мовної ситуації в Україні та окремих її регіонах, з'ясування чинників, які впливають на становлення й динаміку поведінки мовної особистості за умов двомовності, є надважливим та актуальним напрямом у лінгвоукраїністиці, що має стати пріоритетом в українській соціолінгвістиці.

Вагоме значення для подолання наслідків впливу російської мови та перспективи майбутньої зміни мовно-культурної ситуації на користь української мови має продумана державна політика в системі освіти.

Усупереч офіційній статистиці, що засвідчує абсолютне переважання закладів освіти з українською мовою навчання, дійсне мовне середовище в сприйнятті мовців здебільшого є двомовним. Виняткової уваги потребує дослідження мовної поведінки молоді, специфіки існування обох мов у молодіжному середовищі, оскільки молодь визначатиме мовну ситуацію в майбутньому. Зміни в мовній поведінці молодого покоління засвідчують і соціологи (Масенко, 2010: 178–181).

Ступінь використання української мови в галузі освіти – це неупереджене свідчення її реального

соціального статусу. Отримані дані доцільні під час розроблення шляхів розширення сфер уживання української мови серед населення, оскільки міжнародні та вітчизняні дослідження доводять, що саме функціонування державної мови в освітньому просторі є ключовим чинником для зростання її комунікативної потужності (Данилевська, 2019).

Актуальність обраної теми пояснюється необхідністю активізації соціолінгвістичних розвідок, у яких науковці шляхом комплексного аналізу простежать деформації в мовній ситуації України, визначать шляхи популяризації української мови в умовах українсько-російської двомовності, розроблять рекомендації щодо ведення державної мовної політики.

Аналіз досліджень. Термін «мовна ситуація» є одним із ключових у соціолінгвістиці й водночас предметом її вивчення. Зауважимо, що майже в усіх країнах світу мовна ситуація є досить неоднорідною і складною. Велика кількість українських дослідників приділяє увагу описові мовної ситуації України. Варто звернути увагу на розвідки О. Данилевської (Данилевська, 2019, О. Тараненко (Тараненко, 2001), С. Соколової (Соколова, 2018), А. Загнітка (Загнітко, 2012), Л. Масенко (Масенко, 2010).

Мета статті – проаналізувати основні причини та шляхи підвищення комунікативної потужності української мови в Україні. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) схарактеризувати ключові цілі Стратегії популяризації української мови;
- 2) проаналізувати ставлення донецьких студентів до причин і шляхів підвищення комунікативної потужності української мови.

Для досягнення поставленої мети використано такі методи: методи статистичного оброблення – для опрацювання отриманих даних і встановлення статистичної значущості результатів дослідження та якісно-кількісної їх інтерпретації; емпіричні – спостереження за мовною ситуацією для збирання первинної інформації щодо досліджуваної проблеми шляхом анкетування; дискурс-аналіз – для інтерпретації розгорнутих відповідей респондентів і встановлення кореляції між ними й позамовними чинниками: суспільною ситуацією, віком, статтю, місцем проживання респондентів.

Респондентами дослідження стали студенти I–IV курсів, викладачі Донбаського державного педагогічного університету – 116 осіб, Маріуполь-

ського державного університету – 155 осіб, Горлівського інституту іноземних мов – 178 осіб, Донецького національного технічного університету – 127 осіб. Загальна кількість анкет – 576.

Виклад основного матеріалу. Сьогоднішню мовну ситуацію в освітньому просторі характеризує взаємозв'язок державної мови з російською та іншими мовами національних меншин, а також мовами, які вчать як іноземні. Проблема популяризації української мови вже кілька років не втрачає своєї актуальності. На жаль, мовлення українських школярів і студентів збідніле, переобтяжене жаргонізмами, сленгізмами, словами іншомовного походження. Нерідко студенти користуються суржилом. Нині можна простежити дві тенденції, які виявлювані в ставленні молодого покоління до української мови. Освічені студенти виступають на захист державної мови, оскільки використовують її не тільки в освітньому просторі, а й у всіх сферах життя, натомість прибічники російської мови заперечують функціонування української мови, навіть виявляють зневагу до неї.

На думку Л. Масенко, більшість мешканців України вважає українську мову цінністю, а також відчуває обов'язок оволодіти нею. Однак нині не є поширеною практика, коли представників соціуму залучають до обговорення змісту мовно-літературної освіти (Масенко, 2010: 97).

Дослідниця О. Данилевська вважає, що Кабінет Міністрів має відповідати за якість мовної освіти перед жителями України, бо саме мовна компетентність є визначальною, надзвичайно важливою. У зв'язку з цим Міністерство освіти і науки має регулярно проводити моніторингові дослідження, організувати ради, які контролюватимуть функціонування української мови в закладах освіти, стимулювати громадські ініціативи (Данилевська, 2019: 144).

Варто звернути увагу на Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава» від 17 липня 2019 року. У документі зазначено, що вичерпний розвиток української мови як одного з ключових чинників національної ідентичності українського народу є запорукою національної безпеки й суверенітету України та забезпечує єдність нації.

На основі висновків фахівців ЮНЕСКО виокремлюють провідні аспекти успішного функціонування мов:

1. Урахування абсолютної кількості носіїв мови (мовленнєвий потенціал мови).

2. Аналіз відношення кількості носіїв мови до суцільної кількості жителів.

3. Мовна наступність поколінь (демографічний потенціал мови).

4. Ставлення громадян до рідної мови.

5. Зміни в галузях застосування мови.

6. Державна та інституційна підтримка мови, мовна політика, зокрема офіційний статус і використання мови в державі, тип і якість документації (писемних джерел і ресурсів мови, її графічної фіксації).

7. Наявність підручників, посібників для викладання мови.

Упровадження Стратегії буде відбуватися в три етапи згідно з планами заходів і призначенням органів, відповідальних за виконання проекту. На першому етапі (2019–2020) ключовим курсом виконання Стратегії є дослідження реального стану галузі використання державної мови. На другому етапі (2021–2025) з урахуванням досягнень першого етапу перспективним курсом Стратегії будуть зростання комунікативного й демографічного потенціалу української мови, створення цілісного українськомовного інформаційно-культурного простору. На третьому етапі (2020–2030) виокремлено такі базові аспекти впровадження Стратегії:

1) зростання загальної мовної культури населення;

2) підтримка проектів, кроків, виконання яких розпочалося на попередніх етапах.

Очевидно, що одним із провідних завдань удосконалення мовної освіти в Україні є утвердження, модернізація її лінгвістичного складника. З метою покращення якості мовної освіти уряд повинен фінансувати наукові розвідки з методики навчання рідної мови, лінгводидактики, прикладної лінгвістики.

Результати дослідження доводять, що сучасні студенти відчувають потребу спілкуватися українською мовою та популяризувати українську мову в Україні і світі, оскільки 97% респондентів підтримали цю ідею (рис. 1).

Рис. 1.

Анкета також містила запитання: «Навіщо сучасному поколінню популяризувати українську мову в Україні і світі?» Переважна кількість студентів зазначила, що саме в мові відображена культура, історія, традиції нашого народу (відповідь обрали 54% від загальної кількості респондентів).

Зауважимо, що третина студентів вважає, що українська мова є ознакою освіченості (відповідь обрали 33% від загальної кількості респондентів) (рис. 2).

Рис. 2.

Цікаві пропозиції щодо популяризації української мови, які перегукуються зі Стратегією популяризації української мови до 2030 року, простежуємо у відповідях студентів Донбаського дер-

жавного педагогічного університету, Маріупольського державного університету, Горлівського інституту іноземних мов і Донецького національного технічного університету. Сучасне покоління вважає, що вдосконалення культурного простору сприятиме підвищенню зацікавленості в українській мові й культурі. На думку студентів, варто також підкреслювати унікальність української мови.

Крім того, респонденти акцентують увагу на необхідності вдосконалення мови освітнього простору. Вони впевнені, що викладачі, державні службовці мають спілкуватися літературною українською мовою (рис. 3).

Висновки. Наша увага сфокусована саме на Донеччині, позаяк проблема українсько-російської двомовності для цієї частини України є актуальною й сьогодні, що спричинено певними історичними особливостями заселення цього краю та, на жаль, пересічними носіями мови почасти взагалі не сприймається як проблема. Під час аналізу українсько-російської двомовності на Донеччині необхідно брати до уваги й історичні закономірності розселення цього регіону. Також не можна не враховувати той факт, що Донецька область є специфічною областю України, відповідно, і статус української мови в Донецькій області теж вирізняється. Серед основних чинників становлення й розвитку двомовності в українськомовному просторі можна виокремити такі два: соціально-політичний і демографічний.

Рис. 3.

На нашу думку, функція мови в житті соціуму й поодиноких угруповань, активний вплив суспільних і стратифікаційних аспектів на зміни в мові, політичний стан у країні – це той діапазон мовної політики держави й соціуму, що позначається на мовній поведінці громадських одиниць, окремої особи, сім'ї, громади, етнічної спільноти тощо. Державна мовна політика щодо впровадження низки законів і постанов вплинула на позитивну динаміку в мовній ситуації загалом, що спричинило збільшення українськомовного населення.

Безумовно, двомовність у всіх соціальних сферах, зокрема й в освіті, ще й сьогодні має досить сильні позиції, але переважно серед населення, вік якого сягає більше ніж сорок років, тобто тих, чия суспільна свідомість формувалася в період масового зросійщення. На противагу цьому ми можемо

протиставити молоде покоління (у тому числі студентство), яке прагне популяризувати українську мову, чітко визначає причини, що спонукають підвищувати престиж державної мови, пропонує шляхи вирішення окресленої проблеми.

Уважаємо, що в ситуаціях конкуренції двох мов на території однієї держави перемогу здобуває та мова, яка має більшу комунікативну потужність. Домінування російської мови в урбаністичних середовищах України легко здолати шляхом насичення медійного простору українською мовою.

Водночас лише за участі закладів середньої та вищої освіти можна зміцнити позиції української мови як єдиної. Отже, влада має регулярно досліджувати мовну ситуацію особливо в регіонах із домінуючою російською мовою та сприяти поширенню української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Данилевська О. Українська мова в українській школі на початку XXI століття: соціолінгвістичні нариси. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 364 с.
2. Загнітко А. Мовна ситуація. Соціолінгвістичний портрет: структурно- і функціонально-типологічні вияви. *Лінгвістичні студії* : збірник наукових праць / Донецький нац. ун-т ; наук. ред. А. Загнітко. Донецьк : ДонНУ, 2012. Вип. 25. С. 180–188.
3. Масенко Л. Нариси з соціолінгвістики. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 243 с.
4. Соколова С. Мовна ситуація в школах України. *Українська мова*. 2018. № 3. С. 3–27.
5. Тараненко О. Українська мова і сучасна ситуація в Україні. *Мовознавство*. 2001. № 4. С. 3–21.

REFERENCES

1. Danylevska O. *Ukrainska mova v ukrainskii shkoli na pochatku XXI stolittia: sotsiolingvistichni narisy* [Ukrainian language in the Ukrainian school at the beginning of the XXI century: sociolinguistic essays]. Kyiv, 2019. 364 p. [in Ukrainian].
2. Zahnitko A. *Movna sytuatsiia. Sotsiolingvistichniy portret: strukturno- i funktsionalno-typologichni vyjavy* [Language situation. Sociolinguistic portrait: structural and functional-typological manifestations]. *Linguistic studies*, 2012. Nr. 25, pp. 180–188 [in Ukrainian].
3. Masenko L. *Narysy z sotsiolingvistyky* [Essays on sociolinguistics]. Kyiv, 2010. 243 p. [in Ukrainian].
4. Sokolova S. *Movna sytuatsiia v shkolakh Ukrainy* [Language situation in Ukrainian schools]. *Ukrainian language*, 2018. Nr 3. pp. 3–27 [in Ukrainian].
5. Taranenکو O. *Ukrainska mova i suchasna sytuatsiia v Ukraini* [Ukrainian language and the current situation in Ukraine]. *Linguistics*, 2001. Nr 4, pp. 3–21 [in Ukrainian].